นฤติ ปญฺญาสมา อาภา
แสงสว่างเสมอด้วยปัญญา ไม่มี

8

นิราาศเมืองกวางตุ้ง หรือ นิราศพระยามหานุภาพ (อ้น) ไปเมืองจีน

เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ
จดหมาย์เหตุสยาม : จากกรุงธนบุรีศรีมหาสมุทร-จันทบูร
22-23 ก.ค. 2553

มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ตากสินมหาราช พ.ศ. 2310-2325 (ค.ศ. 1767-1782)

คำนำ
นิราศเมืองกวางตุ้ง
หรือ
นิราศพระยามหานุภาพ (อ้น) ไปเมืองจีน

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

(1)

ในช่วงรัชสมัยประมาณกว่า 14 ปี ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ตากสินมหาราช พ.ศ. 2310-2325 (1767-1782) นั้น มีบทประพันธ์ที่เป็นร้อยกรอง “ร่วมสมัย” และที่มีเนื้อหาทางประวัติศาสตร์อยู่ 2 เรื่อง ซึ่งแต่งโดยข้าราชสำนักของพระองค์ เรื่องแรก คือ “โคลงยอพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ตากสินมหาราช” ของ นายสวน มหาดเล็ก และเรื่องที่สอง คือ “นิราศเมืองกวางตุ้ง” หรือ “นิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน”

สำหรับเรื่องที่สอง คือ “นิราศเมืองกวางตุ้ง” หรือ “นิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน” นั้น แต่งเป็นกลอน และเราทราบว่าผู้ประพันธ์ซึ่งมีนามเดิมว่า “อ้น” (ที่ต่อมาคือพระยามหานุภาพ) นั้น เป็นข้าราชสำนักของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีฯ ที่ได้ร่วมเดินทางไปกับคณะทูต “บรรณาการ-จิ้มก้อง” เพื่อสถาปนาความสัมพันธ์ระหว่างกรุงธนบุรีกับกรุงจีนของฮ่องเต้เฉียนหลง เมื่อ พ.ศ. 2324 (1781) อันเป็นปีสุดท้ายแห่งรัชสมัยธนบุรีแล้ว

เราไม่ทราบว่าผู้ประพันธ์ คือ “นายอ้น” (หรือต่อมาเป็นพระยามหานุภาพ) นั้นมีตำแหน่งอะไร ไปในฐานะอะไร และ/หรือมียศถาบันดาศักดิ์ใดในสมัยกรุงธนบุรี แต่เราก็เชื่อได้ว่าเมื่อผลัดแผ่นดินแล้ว ท่านผู้นี้

อยู่มาจนถึงสมัยของรัชกาลที่ 1 และได้เลื่อนตำแหน่งสูงถึงระดับ “พระยา” ซึ่งก็ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยเลย ท่านยังมีผลงานประพันธ์อีกชิ้นหนึ่ง คือ “เพลงยาวของพระยามหานุภาพ”

ในสมัยกรุงธนบุรี นายอ้น (หรือพระยามหานุภาพ) น่าจะเป็นข้าราชสำนักในระดับล่าง หาใช่ระดับของทูตไม่ และจาก “นิราศ” ของท่าน เราก็ทราบดีว่า ท่านเดินทางจากสยาม “เสียนหลอก๊ก” ไปถึงเมืองจีน และท่านก็ต้องอยู่ที่เมืองกวางตุ้งเท่านั้น มิได้เดินทางไปถวายพระราชสาสน์หรือถวายบรรณาการ-จิ้มก้องกับฮ่องเต้ที่กรุงปักกิ่งแต่อย่างใด ดังนั้นพรรณนาความของ “นายอ้น” จึงกล่าวถึงการเดินทางโดยทางเรือ และสิ่งที่ได้พบได้เห็นจากกรุงธนบุรี ผ่านปากแม่น้ำโขงไปจนถึงเมืองกวางตุ้งเท่านั้นเอง น่าเสียดายที่หากท่านได้เดินทางต่อ “ทางบก” ไปจนถึงเมืองหลวงของจีน เราก็คงจะได้ภาพของเส้นทางสู่กรุงปักกิ่งเมื่อ 200 กว่าปีนั้นเป็นอย่างดี

(2)

เมื่อครั้งที่หอพระสมุดวชิรญาณ (วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2462) นำ “นิราศ” นี้มาตีพิมพ์ (ซึ่งน่าจะเป็นครั้งแรกนั้น) ได้มีคำ “อธิบายนิราศพระยามหานุภาพ” ไว้ว่า

> *“ในครั้งกรุงธนบุรี เมื่อปีฉลู จุลศักราช 1143 พ.ศ. 2324 พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงแต่งราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรี ต่อพระเจ้ากรุงจีน... เหตุที่ราชทูตไทยจะไปกรุงจีนครั้งนั้น มีแจ้งอยู่ในหนังสือพระราชวิจารณ์ หน้า 127 ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 คือคราวที่เจ้าฟ้ากรมหลวงนรินทร์รณเรศเสด็จไปด้วย เมื่อยังเป็นตำแหน่งหลวงฤทธินายเวรมหาดเล็กดังปรากฏอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1 คราวนั้นพระยามหานุภาพ จะเป็นตำแหน่งใดอยู่หาทราบไม่”*

ถ้าหากว่านายอ้น (พระยามหานุภาพ) ได้เขียน “นิราศ” นี้ขึ้นมาในปลายรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีฯ และถูกนำมาตีพิมพ์เป็นครั้ง

ฮ่องเต้เฉียนหลง จักรพรรดิราชวงศ์ชิง ราชวงศ์สุดท้ายของจีนก่อนที่จะมีการปฏิวัติเปลี่ยนเป็นสาธารณรัฐในปี พ.ศ. 2454 (1911) พระองค์ครองราชย์สมบัติยาวนานมากถึง 60 ปี กับ 124 วัน ระหว่าง พ.ศ. 2278-2339 (8 October 1735 - 9 February 1796)

ดังนั้น คณะทูตบรรณาการ-จิ้มก้องจากไทยสยาม หรือ "เสียนหลอก๊ก" จากสมัยอยุธยานับแต่สมัยของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ-พระเจ้าอุทุมพร (ขุนหลวงหาวัด) กับพระเจ้าเอกทัศน์ (ขุนหลวงขี้เรื้อน) กษัตริย์ 3 องค์สุดท้าย รวมทั้งสมัยกรุงธนบุรีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ต่างก็ต้องติดต่อสัมพันธ์กับฮ่องเต้องค์นี้

การครองราชย์อันยาวนานถึง 61 ปีนั้น เป็นสมัยที่จีนรุ่งเรืองที่สุด แต่เมื่อสิ้นรัชกาลไปแล้ว เมืองจีนก็เริ่มตกต่ำนับแต่นั้นมา จนสิ้นสุดราชวงศ์ชิง

แรกเมื่อ พ.ศ. 2462 ในสมัยรัชกาลที่ 6 ก็หมายความว่าเอกสารชิ้นนี้ถูก “เก็บ” ไว้และไม่น่าจะเป็นที่รู้จักกันเท่าไรนักเป็นเวลาถึง 138 ปี

(3)

ก่อนที่เราจะกล่าวถึงเนื้อหาของนิราศชิ้นนี้โดยละเอียด ขอให้เรามาดูบริบทของนิราศเรื่องนี้ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์สำคัญทางด้านนโยบายต่างประเทศของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีฯ ซึ่งก็คือการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ในระบบ “บรรณาการ-จิ้มก้อง” (การทูตและการค้า) ที่ไทยสยามมีมากับอาณาจักรจีนตั้งแต่สมัยก่อนกรุงศรีอยุธยาด้วยซ้ำไป

สำหรับสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีตากสินมหาราชนั้น เมื่อทรง “กู้บ้านกู้เมือง” เสร็จ (ผู้เขียนคำนำไม่ขอใช้คำว่า “กู้ชาติ” เพราะในสมัยนั้นหรือ 200 กว่าปีมาแล้ว แนวความคิด หรือ **concept** ว่าด้วย “ชาติไทย” หรือ **Thai nation** หรือ **Thailand** อันเป็นเรื่องของ “รัฐชาติ-รัฐประชาชาติ” = **nation-state** ยังหาเกิดขึ้นไม่)

และเมื่อสถาปนา “อยุธยา-สยามประเทศ” ณ กรุงธนบุรีศรีมหาสมุทรได้ภายในปี พ.ศ. 2310 นั้นเองแล้ว ก็ทรงต้องฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่าง “กรุงไทย” กับ “กรุงจีน” ตามระบบและระเบียบของ “โลกเอเชีย” นั่นคือการส่งคณะทูตบรรณาการไป “จิ้มก้อง” **(tributary mission-relationship)** อันเป็น “โบราณราชประเพณี” ที่ฮ่องเต้จีนใช้กับทุกๆ ประเทศในเอเชียและในโลกเป็นเวลาประมาณ 2 พันปีเข้าไปแล้ว

การสถาปนาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ในรูปแบบของ “การทูตบรรณาการ-จิ้มก้อง” นี้ เป็นหลักหมายของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีฯ และนี่ก็เป็นความยากลำบากอย่างยิ่งยวด เพราะการล่มสลายของกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสิ้นสุดของ “ราชวงศ์บ้านพลูหลวง” บ้านเมืองแตกแยกเป็น “ก๊กเป็นชุมนุม” ในขณะที่พระเจ้ากรุงธนบุรีฯ ก็สืบมาจาก “สามัญชน” หาใช่เป็น “ผู้ดี” หรือ “เชื้อสายเจ้านาย-ราชวงศ์เก่า” ไม่

ทางราชสำนักของฮ่องเต้เฉียนหลงเอง ก็ต้องการรักษาไว้ซึ่งระเบียบ

แบบแผนอันเป็น “สถานะเดิม” หรือ **status quo** นั่นคือไม่ต้องการรับรองบุคคลที่ไม่มี “หัวนอนปลายตีน” มาก่อน ดังนั้น แม้ราชสำนักใหม่ ณ กรุงธนบุรี จะพยายามส่ง “ทูตบรรณาการ” ไปกรุงจีนก็หาได้รับการรับรอง (หรือตราโลโต้) ให้เข้าเฝ้าไม่ กว่าราชสำนักของพระเจ้ากรุงธนบุรีตากสินมหาราชจะได้รับการรับรอง ก็ต้องเพียรพยายามส่งแล้วส่งอีก ติดต่อแล้วติดต่ออีก ตลอดรัชสมัย 14 ปีกว่าของพระองค์ และเมื่อคณะทูตของท่านจะไปถึง ก็ตกปลายรัชกาลปี พ.ศ. 2324 (1781) เข้าไปแล้ว

(4)

ความสำเร็จในการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูต “บรรณาการ-จิ้มก้อง” ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีฯ แม้จะสิ้นรัชกาลไป แต่อานิสงส์นั้น ก็ตกเป็นผลประโยชน์ทั้งทางการทูตและการค้า ให้กับต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ของราชวงศ์จักรี นับเป็นเวลานานต่อมาถึง 72 ปี คือ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 ระหว่าง พ.ศ. 2325 ถึง 2397 (1782-1854) มีคณะทูตบรรณาการจาก “กรุงไทย” ไป “กรุงจีน” ถึง 35 ครั้ง หรือประมาณ 2 ปีต่อ 1 ครั้ง อันเป็นอัตราที่สูงมากๆ ก่อนที่ระบบทูตบรรณาการนี้จะถูกยกเลิกไปโดยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ที่ทรงส่งทูตบรรณาการไป “จิ้มก้อง” เมื่อ พ.ศ. 2397 (ค.ศ. 1854) ซึ่งก็ก่อนการที่สยามจะลงนามในสนธิสัญญาที่ “ไม่เสมอภาค” กับอังกฤษ คือ สนธิสัญญาเบาว์ริง **Bowring Treaty** ค.ศ. 1855 = พ.ศ. 2398 เพียง 1 ปี

จี. วิลเลียม สกินเนอร์ ผู้เชี่ยวชาญความสัมพันธ์ไทย-จีน ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ “หัวเลี้ยวหัวต่อ” ตอนนี้ไว้ในหนังสือ “สังคมจีนในไทย” (แปลโดยพรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ พ.ศ. 2529 และ 2548 หน้า 22) ไว้ดังนี้

> *“ประวัติศาสตร์จีนได้บันทึกเกี่ยวกับคณะทูตบรรณาการจากสยามไปเมืองจีน เมื่อ ค.ศ. 1782 (พ.ศ. 2325) ... ฉะนั้น คณะทูตจึงน่าจะเป็นคณะทูตของรัชกาลที่ 1*

มากที่สุด ซึ่งถ้าเป็นไปตามนี้ก็แสดงว่า รัชกาลที่ 1 ทรงส่งคณะทูตไปรายงานจักรพรรดิรวดเร็วอย่างผิดปรกติ คำตอบจึงชาเย็น กษัตริย์องค์ใหม่จึงได้รับการแนะนำมาให้ส่งรายละเอียด แลขอพระราชทานการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ

"ใน ค.ศ. 1784 (พ.ศ. 2327) รัชกาลที่ 1 ทรงส่งคณะทูตบรรณาการไปอีกครั้งหนึ่ง ในครั้งนี้ ทรงร้องเรียนเป็นการส่วนพระองค์เพื่อสิทธิอำนาจและขอโล่ทองแดง 2,000 อันเพื่อใช้ในการต่อสู้กับพม่า การขอร้องครั้งนี้ (อันได้แก่การซื้อทองนั้น พระราชบัญญัติของราชวงศ์ชิงได้มีข้อห้ามชาวต่างประเทศไว้) ทำให้พระเจ้าเฉียนหลง ต้องคิดทบทวน และในปี ค.ศ. 1786 (พ.ศ. 2329) เมื่อรัชกาลที่ 1 ทรงส่งคณะทูตบรรณาการไปอีกคณะหนึ่ง รัชกาลที่ 1 จึงทรงได้รับพระราชทานแต่งตั้ง

"น่าประหลาดใจว่า รัชกาลที่ 1 ทรงได้รับพระราชทานพระนามภาษาจีนว่า เจิ้ง หัว และเป็นโอรสของ เจิ้ง เจา (พระเจ้าตากสิน) พระราชบัญญัติของจักรพรรดิจีนเกี่ยวกับสยามเมื่อ ค.ศ. 1786 (พ.ศ. 2329) ระบุว่า

"เราเห็นแล้วว่าประมุขของประเทศองค์ปัจจุบัน ได้สืบราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา กษัตริย์องค์ปัจจุบันได้ส่งคณะทูตเพื่อมาถวายบรรณาการและความจริงใจของพระองค์ ก็เป็นที่น่าสรรเสริญ

"อาจเป็นไปได้ว่า พระราชสาส์นของรัชกาลที่ 1 นั้น มีความเท็จอยู่ก็ได้ หรืออาจเป็นได้ว่า ผู้แปลแปลคำว่า "โอรส" ผิดพลาดมาจากคำว่า "บุตรเขย" ตามที่เจิ้ง จื่อ-หนาน กล่าวถึงคำ เจิ้ง หัว ว่า ใช้สำหรับรัชกาลที่ 1 เมื่อตอนที่เสกสมรสกับพระธิดาของพระเจ้าตากสิน ...อย่างไรก็ตาม มีบันทึกที่ปักกิ่งว่า กษัตริย์ราชวงศ์จักรีมีพระนามว่าเจิ้งตามพระเจ้าตากสิน ตราบเท่าที่สยามยังคงส่งบรรณาการให้จีนอยู่"

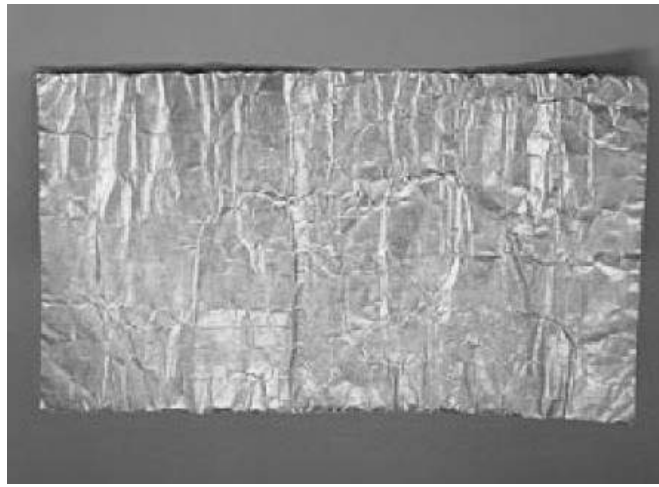

พระราชสาสน์บนแผ่นทองคำจากสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีตากสินมหาราชหรือ "เจิ้งเจา" ส่งไปยังฮ่องเต้เฉียนหลง ลงวันที่ซึ่งคำนวณออกมาได้ว่า ตรงกับวันที่ 26 จันทรคติเดือน 5 ซึ่ง ค.ศ. 1781 หรือ พ.ศ. 2324

สำหรับบรรณาการ-จิ้มก้องที่ไปกับเรือสำเภา 11 ลำของคณะทูตไทยครั้งนั้น นอกจากพระราชสาสน์ทองคำนี้แล้ว ก็ยังมีช้างพังและพลาย 1 คู่ ไม้หอม ขนนกยูง งาช้าง-นอแรด-ดีบุก-หวาย-พริกไทย-ฝาง (จำนวนมาก) การบูร ไม้กฤษณา อบเชย เชื่อได้ว่าบรรณาการ-จิ้มก้องครั้งนี้ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีฯ มีจำนวนมากมายมหาศาลอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน และก็น่าสนใจอีกว่าพระราชสาสน์ทองคำเช่นนี้มักจะถูกราชสำนักจีนนำไปหลอมใช้ในกิจกรรมอื่นๆ ดังนั้น จึงตกทอดมาถึงปัจจุบันน้อยมาก

นี่เป็นตัวอย่างที่หายากมาก และปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่ "กู้กงกรุงไทเป" หรือ National Palace Museum โปรดดูรายละเอียดได้จาก http://www.npm.gov.tw/en/collection/selections_02.htm?docno=244&catno=11

(5)

ทีนี้ว่าด้วยเนื้อหาของ “นิราศ” นายอ้น (หรือต่อมาคือพระยามหานุภาพ) เริ่มเรื่องราวโดยละเอียด ดังต่อไปนี้

--- กล่าวยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีฯ ว่าทรงต้องการสถาปนา “ราชไมตรี” กับกรุงปักกิ่ง (ในบทประพันธ์เรียกว่า “นครราชคฤห์-ราชปักกิ่งกรุงศรี”)

--- ราชไมตรีของ 2 กรุงนี้ “เสื่อมสวาทขาดมาก็ช้านาน จะประมาณยี่สิบสี่ปีปลาย” (=24 ปี มีหลักฐานว่าแม้ในช่วงก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2310 นั้น กษัตริย์องค์สุดท้าย คือ พระเจ้าเอกทัศน์ (ขุนหลวงขี้เรื้อน) ก็ยังส่งคณะทูตบรรณาการ-จิ้มก้องไปยัง “แผ่นดินเฉียนหลงปีที่ 31” ซึ่งตรงกับปี พ.ศ. 2309)

--- ทรงให้ร่างสาสน์ลงบนลานทอง (พระสุพรรณบัฏ) และหนังสือของทูตก็มีตรา “บัวแก้ว” ประทับเป็นสำคัญ

--- ทรงให้จัดเรือสำเภาถึง 11 ลำที่จะบรรทุก “บรรณาการ-จิ้มก้อง” ไป มีของสำคัญคือ “ช้างกับนอ (แรด)” มีทั้งบรรณาการ (กำนัล) สำหรับฮ่องเต้เฉียนหลง กับ “นอกบรรณาการ-นอกจิ้มก้อง” สำหรับ “นายข้าหลวง” ของฮ่องเต้อีก 6 นาย เชื่อได้ว่าบรรณาการ-จิ้มก้องครั้งนี้ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีฯ มีจำนวนมากมายมหาศาลอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน

(6)

--- กองเรือของคณะทูตออกจากกรุงธนบุรี ข้ามสันดอน (หลังเต่า) ที่เมืองปากน้ำ (สมุทรปราการ) ชักใบแล่นเรือไปกับลม “สลาตัน” ลงใต้ไปทางเขา “สามร้อยยอด” (ประจวบคีรีขันธ์?) แล้วตัดข้ามไปจนถึงหน้าเมือง “พุธไธมาศ” (บันทายมาศในภาษาเขมร หรือฮาเตียนในภาษาเวียดนาม)

--- กองเรือของคณะทูตแล่นเลาะชายฝั่งเวียดนามใต้ (ในสมัยนั้นน่าจะยังถือว่าเป็นดินแดนของกัมพูชาอยู่ แต่ก็มีคนเวียดอพยพเข้ามาอยู่

เป็นจำนวนมากแล้ว) ผ่าน “เกาะขวาง-เกาะมัน” (ไม่ทราบว่าเป็นเกาะอะไร) แล้วก็ผ่าน“เกาะกุ๋นตุ๋น”ซึ่งมีชื่อเรียกต่างๆ นานาว่าคือเกาะ Poulo Condore (ฝรั่งเศส), Pulau Kundur (มลายู), Con Son หรือ Con Dao (ภาษาเวียดนาม) นี่คือหมู่เกาะขนาดเล็กใหญ่ในเวียดนามใต้ปัจจุบัน อยู่ใต้ปากแม่น้ำโขงลงไป เกาะนี้เป็นคุกนักโทษการเมืองสมัยอาณานิคมฝรั่งเศสที่มีชื่ออื้อฉาว ปัจจุบันกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว sun-sand-sea ที่สำคัญ

--- จากนั้นกองเรือของคณะทูตก็ผ่านหน้า “เมืองป่าสัก” ซึ่งก็น่าจะเป็นเมืองที่อยู่ปาก “แม่น้ำป่าสัก” แม่น้ำนี้ปัจจุบันเวียดนามเรียกว่า “Song Tien” แต่เดิมเป็นแดนกัมพูชา มีชื่อเขมรว่า “ป่าสัก” ซึ่งเป็นแม่น้ำเดียวกันกับแม่น้ำชื่อนี้ ที่แยกออกมาจากแม่น้ำโขงตรงบริเวณ “จตุมุข” หน้ากรุงพนมเปญ อันว่าแม่น้ำโขงและแม่น้ำป่าสักนี้ เมื่อเข้าสู่เวียดนามใต้ ได้แตกสาขาออกไปถึง 9 สายด้วยกัน เวียดนามจะเรียกว่า “กิ่วลอง” (Cuu Long) หรือ “มังกร 9 ตัว” ตัวใหญ่ 2 ตัว เรียกว่า Song Hau-ซงโฮว์ หรือแม่น้ำโขง อีกตัวหนึ่งเรียกว่า Song Tien-ซงเตี่ยน = ป่าสัก

--- กองเรือของคณะทูตแล่นเลาะชายฝั่ง ผ่านบริเวณที่น่าตื่นตาตื่นใจ คือ

“แล้วก็ไปสามวันถึงบรรพต นามกำหนดช้างข้ามคิรีคีรี
ตระหง่านเขาง้ำเงาชลธี เขาว่ามีเป็นนิทานบุราณมา
ว่าเขานี้อัคคีกาลวาต เมื่อไฟฟ้าผ่าฟางลงภูผา
แล้วลุกไหม้ไล่เลียตามศิลา พฤกษาจึงไม่ลัดระบัดใบ”

บริเวณที่ถูกภัยธรรมชาติ จนปราศจากต้นไม้ใบหญ้านี้ น่าจะหมายถึงบริเวณที่เป็นคล้ายๆ ทะเลทราย และเป็น sand dune มหึมา และกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญในจังหวัด Phan Thiet

--- เลยจากบริเวณนั้นไปอีก กองเรือของคณะทูต

“ก็ลุยังอินตั้งตัวบุตร สูงสุดเทิดเทียมพระเวหน
ตระหง่านเขาเงาดำลงง้ำชล ฝ่ายบนเบื้องจอมคิรินราย
มีศิลาหนึ่งปักเป็นกำหนด ประหลาดหลากกว่าบรรพตทั้งหลาย
ฟังแถลงหลายปากมามากมาย ว่าเป็นศรนารายณ์อวตาร”

เราไม่สามารถจะกำหนดลงให้ชัดว่าบริเวณที่ผ่านไปนี้ คือ ที่ไหน

แต่ก็อาจจะเป็นไปได้ว่านี่คือ “ปราสาทโพนาการ์” **(Po Nagar)** อันเป็นปราสาทตั้งตระหง่านใกล้ปากน้ำติดมหาสมุทร ในจังหวัด “ญาจัง” **(Nha Trang)** นี่คือศูนย์กลางหนึ่งของอาณาจักรจามปาโบราณ ที่นับถือศาสนาฮินดูพราหมณ์มาก่อน

--- กองเรือ 11 ลำของคณะทูตของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีฯ เลียบชายฝั่งไปจนถึงเวียดนามกลาง (น่าจะเป็นบริเวณใกล้ๆ กับเมืองท่าสำคัญ เช่น ฮอยอัน **(Hoi An-Faifo)** หรือ **Danang (Touraine)** ก่อนที่จะตัดข้ามไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ แล่นเลยเกาะไหหลำไปจนเข้าปากอ่าวเมืองกวางตุ้ง ดังพรรณนาความดังต่อไปนี้

“แล้วจากนั้นสองวันก็เห็นเขา เป็นขอบเงายืดยาวไปนักหนา
ค่อยแล่นคล่องไปได้สองทิวารา ก็ถึงวาโหลลึกทะเลวน
เป็นที่ข้ามตามทางไปกวางตุ้ง เห็นสุดมุ่งหมอกมืดไม่เห็นหน
แล้วก็กว้างกว่าทางทุกตำบล ก็พึงยลเขาบูชาเป็นอาจิณ
กำหนดแต่เขาขวางที่ทางมา เป็นพาราเหล่าล้วนแต่ญวนสิ้น
จนวาโหลขอบแคว้นแดนคีชริน จึงสุดดินสิ้นเขตนิเวศญวน
ก็บ่ายข้ามตามบูรพาภาค แสนวิบากคลื่นใหญ่ก็ใจหวน
แต่หาวเหียนป่วนเปียนสกนธ์กวน ด้วยเมาชวนรากรื้อระทมทน”

--- กว่ากองเรือ 11 ลำของคณะทูตของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีฯ จะถึงเมืองกวางตุ้งได้ก็กินเวลาทั้งหมด 33 วัน ต้องผ่านความทุกข์ยากและพายุร้ายก็หลายครั้งหลายครา ไม่ว่าจะในอ่าวไทยก่อนถึง (เขา) สามร้อยยอดด้วยซ้ำไป ไม่ว่าจะเป็นช่วงที่ตัดจากเวียดนามกลางออกทะเลลึก (เขาขวางสุดแดนญวนหรือเวียดนามนั้น จะหมายถึงเกาะไหหลำหรือไม่อย่างไรไม่รู้ได้) ตลอดระยะทางต้องทำพิธีบวงสรวง เผากระดาษเช้าเย็นตี “ม้าฟ้อ” ไหว้ “พระหมาจอ” (เจ้าแม่ทับทิม?) กว่าจะรอดไปได้จนถึงเมืองกวางตุ้งและ “เกาะมะเกา” (มาเก๊า/**Macau**)

(7)

--- เมื่อไปถึงเมืองกวางตุ้ง(และมาเก๊า“ฝรั่งตั้งเต็มเกาะมะเกาสถาน”)

เมืองมาเก๊า จากหนังสือ Royal Siamese Maps

นั้น นายอ้น ผู้ประพันธ์ได้เล่าสภาพการณ์ที่นั่นไว้อย่างน่าตื่นเต้น 2 ประเด็นใหญ่ คือ “มีแต่คน-แต่ไร้พืชและสัตว์” กับ “กิจการหญิงงามเมืองลอยน้ำ” ดังนี้

“เห็นวารีนั้นไม่มีมัจฉาชาติ อรัญวาสเล่าก็ไร้รุกขา
บนอากาศขาดหมู่สกุณา พสุธาดาดาษด้วยคนไป”

ในเรื่อง “กิจการหญิงงามเมืองลอยน้ำ” นั้น นายอ้นได้พรรณนาไว้ยืดยาวละเอียดลออว่า

“อันนารีเรือลากสำหรับจ้าง นั้นรูปร่างหมดจดสดใส
นวลนิ่มจิ้มลิ้มละไมใจ เมื่อดูไกลเอกเอี่ยมลออตา
ครั้นเข้าใกล้ก็เห็นเลือดชายจะเผือดผาด
ด้วยการสวาทไม่หลีกเลือกภาษา
แขกฝรั่งอังกฤษวิลันดา จะไปมาย่อมได้อาศัยกัน

ต้องห้ามทั้งมิให้ไปอยู่บก ประจำพกแหล่งหลักสำนักนั่น
ประกวดดีดูที่นับถือกัน ไม่เว้นวันชายหาจึงว่าดี
แต่บรรจงจริตจัดผัดพักตร์ บำรุงรักมิให้ชายหน่ายหนี
กันไรให้วิไลกับเมาฬี มวยมีดอกไม้เงินงาม

นุ่งกางเกงใส่เสื้อที่สังเกต ทำแปลงเพศก็พอเอี่ยมออกสนาม
รู้ชำเลืองประปรายให้ชายตาม แต่ต้องห้ามมิให้ไทยไปพบพาน

ถ้าไปไหนพอพำนักสำนักนั่ง ไม่ระวังก็กระโจมเอาสูงสถาน
วิสัยเมืองเขาเป็นเรื่องราวพาล ถึงนอนคลานข้ามได้ไม่เถือกัน
บำรุงเรือแต่ให้เกื้อการสังวาส นั้นปูลาดจัดแจงแกล้งสรร
ล้วนภู่กลิ่นฟุ้งอบตระหลบครัน ปะไม่ทันรู้เข้าก็เอาแพง

เขามาชี้แจงความให้ตามกฎ ในกำหนดที่ตระหนักประจักษ์แจ้ง
ว่าสุวรรณขาวเหลืองเครื่องทองแดง ทั้งแพรไหมเหล็กแห่งแลสาตรา
มิให้ไทยเอาหญิงมาพิงพาด อันการสวาทนี้กำชับกันหนักหนา
ที่รักตัวเขาก็กลัวไม่พานพา ที่แกมกล้าก็เข้ากลั้วเอาตัวพัน

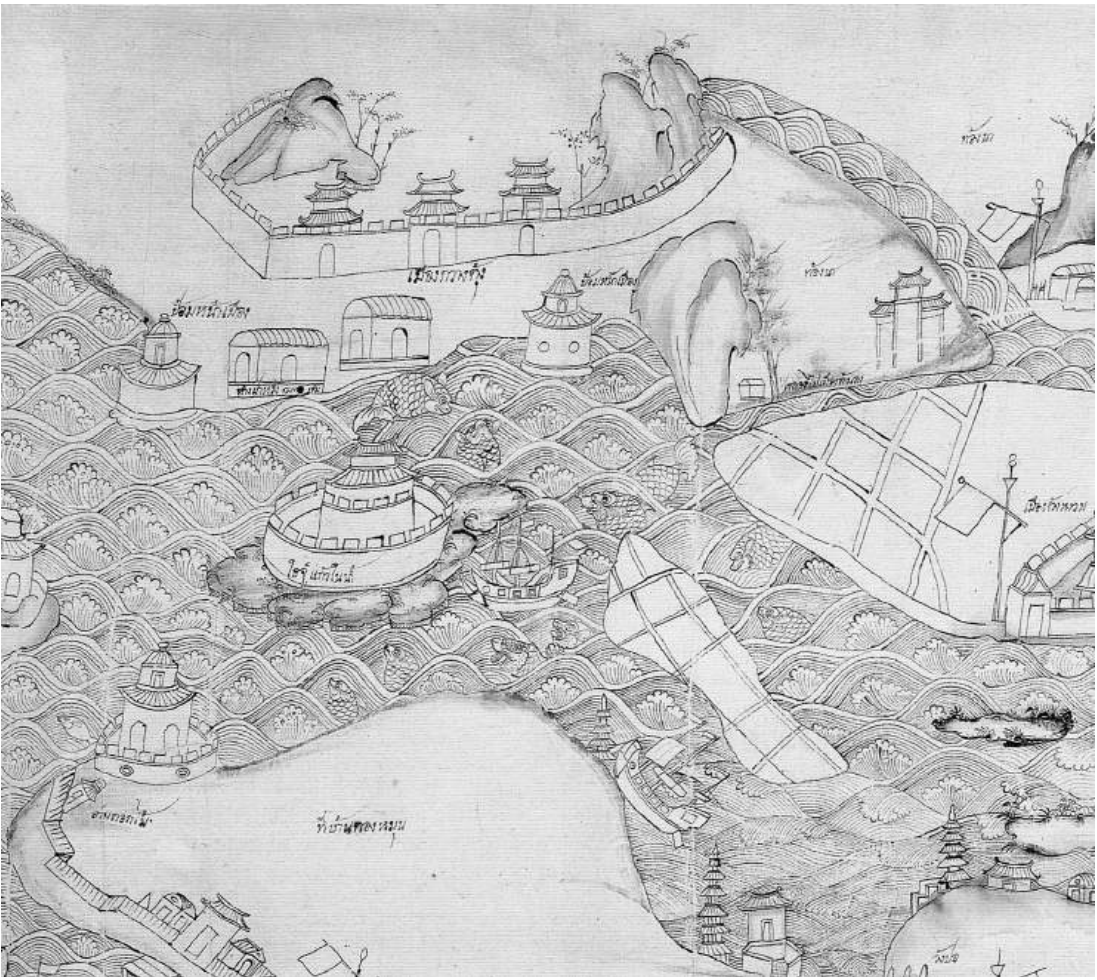

เมืองกวางตุ้ง จากหนังสือ Royal Siamese Maps

เสียแรงมาพาร่างถึงกวางตุ้ง เขม้นมุ่งว่าจะลองก็ต้องพรั่น
ได้ชมงามอยู่แต่ไกลมิได้กัน"

กล่าวโดยย่อ กิจกรรมดังกล่าว ทางการจีนกวางตุ้งกำหนดให้ลอยเรืออยู่ในน้ำ ให้บริการกับ "แขกฝรั่งอังกฤษวิลันดา" แต่นายอ้นก็รีบออกตัวว่า "แต่ต้องห้ามมิให้ไทยไปพบพาน" และตนเองก็ "เสียแรงมาพาร่างถึงกวางตุ้ง เขม้นมุ่งว่าจะลองก็ต้องพรั่น ได้ชมงามอยู่แต่ไกลมิได้กัน"

(8)

แม้นายอ้นผู้ประพันธ์จะอ้างว่าตนไปไม่ "ถึงกวางตุ้ง" ก็ตาม แต่ดูเหมือนบุคคลในคณะทูตไทยครั้งนั้น ก็ออกจะผจญภัยในเมืองกวางตุ้งเสียจน "เป็นเรื่องเป็นราวและเป็นโรค" (ลักขโมยสิ่งของเครื่องบรรณาการ-จิ้มก้อง) ดังพรรณนาความต่อไปนี้

"เมื่อท่านยุกรบัตรหาปรึกษาของ ก็ปิดป้องโรคาไม่มาได้
เอาอาสัจที่วิบัตินั้นบอกไป พะวงใจอยู่ด้วยรักข้างลักชม
อีดอกทองราวทองธรรมชาติ พิศวาสมิได้เว้นวันสม
จนโรคันปันทบข้างอุปทม เสน่หาส่าลมขึ้นเต็มตัว

ครั้นเขาถามเขาหยอกก็บอกพราง จนนายห้างยืนชี้ลงที่หัว
แล้วเขาก้อว่าเจ้าคุณนี้บุญตัว จึงจับได้แต่ไอ้วัวนั้นไปแทน"

ความช่างสังเกตและจดจำมาเขียนของนายอ้นน่าสนใจมากคือกล่าวถึงการ "รัดเท้าสตรี" ของจีนไว้ด้วย ดังนี้

อันชมสาวที่ชาวสถลมาศ ไม่อุจาดเหมือนจีนประจำท่า
อันรูปทรงสรรเสริญจำเริญตา ครั้นพิศเบื้องบาทาก็เสียดาย

เอาผ้ามาคาดขึงเหนียวจนเรียวรัด พาวิบัติอินทรีย์ให้มีสลาย
จะดำเนินมิใคร่ตรงพอทรงกาย ย่อมใช้ชายขายค้ามาให้กิน"

(9)

--- คณะทูตของกองเรือสำเภา 11 ลำ (ซึ่งเรายังสืบค้นไม่ได้ว่ามีจำนวนเท่าไร) นั้น ต้องอยู่ที่เมืองกวางตุ้งเป็นส่วนใหญ่ ทั้งคนและบรรณาการถูกนำไปพักและเก็บไว้ที่ "ตำบลกงกวน" หรือ "เรือนหลวงรับราชทูต" ซึ่งน่าจะตั้งอยู่ระหว่างเกาะมาเก๊าและเมืองกวางตุ้ง โดยที่ "จงตกหมู่อี๋" หรือเจ้าเมืองกวางตุ้ง (governor) ต้องนำความไปกราบทูลฮ่องเต้หรือ "พระเจ้าหมื่นปี" ที่กรุงปักกิ่ง โดยใช้ม้าไปกลับทางบก 27 คืน !

--- น่าสนใจที่เมื่อมีหมายรับสั่งมาจากปักกิ่ง คณะทูตไทยก็ได้เดินทางไปเข้าเฝ้า โดยใช้เวลาทางบกอีก 3 เดือน ! เข้าใจว่าที่ต้องใช้เวลานานเป็นเดือนนี้ ก็เพราะระยะทางไกล และก็น่าจะเป็นขบวนแห่แหนอัญเชิญพระราชสาสน์และบรรณาการ-จิ้มก้องอย่างเต็มยศ บรรณาการที่ฮ่องเต้รับให้นำไปถวายได้ก็ดูจะเป็นของมีค่าหายาก เช่น "แต่ช้างนอนั้นเป็นข้อประสงค์นาน" ส่วนบรรณาการอื่นๆ ที่ไม่ทรงรับ ก็อนุญาตให้จำหน่าย ณ เมืองกวางตุ้งนั้นได้โดยปลอดภาษี "อันจังกอบสินค้าบรรดาของ นั้นปลงปองโปรดปรานประทานให้" และนี่ก็เป็นสิ่งที่นักวิชาการสรุปว่าการทูตดังกล่าว เป็นทั้ง "จิ้มก้องและกำไร" คือเป็นทั้งการทูตและการค้าไปพร้อมๆ กัน ทั้งสองฝ่ายดูจะเป็น win-win situation

(10)

กล่าวโดยสรุป คณะทูตชุดนี้ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีตากสินมหาราช น่าจะประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีในการสถาปนาความสัมพันธ์ระหว่าง "กรุงไทย" กับ "กรุงจีน" (แม้จะมีข้อมูลพอเชื่อถือได้ว่า หนึ่งในบุคคลระดับทูตนั้น ต้องเสียชีวิตและฝังศพไว้ที่เมืองกวางตุ้งก็ตาม) นายอ้นผู้ประพันธ์กลับมายังกรุงธนบุรีศรีมหาสมุทรและเขียน "นิราศ" นี้ไว้เป็นประจักษ์พยาน

โดยทั่วไปนักวิชาการ-ประวัติศาสตร์-วรรณคดี เชื่อว่าคณะทูตดังกล่าว กลับมาถึงกรุงธนบุรี ก็เมื่อ "สิ้นบุญสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีฯ" ไป

แล้ว คือภายหลัง “การปราบดาภิเษก” (หรือรัฐประหาร 6 เมษายน พ.ศ. 2325 หรือ ค.ศ. 1782) อย่างไรก็ตาม หากเราจะลองอ่านบทสรรเสริญพระบรมเดชานุภาพ ตลอดจนการ “นั่งกรรมฐาน” ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีฯ แล้วจะเห็นว่าสถานการณ์ยัง “ปกติ” ดีอยู่ (อย่างน้อยก็ในทัศนะของนายอ้นผู้ประพันธ์) กล่าวคือ

ดังเทวามาสุมประชุมทรัพย์ ไว้สำหรับเนื้อหน่อพระชินศรี
จะสร้างสมอบรมพระบารมี ในยุคนี้บรรจบให้ครบกัลป์

ชะรอยอรรคบุรุษอุดมวงศ์ ในสิบองค์โพธิสัตว์ดุสิตสวรรค์
ได้ลัทธยาเทศทายทำนายธรรม์ ในอนันตสำนักชิเนนทร์นาน

จึงดลใจให้พระองค์ทรงนั่ง บัลลังก์รักรสพระกรรมฐาน
ให้ทรงเครื่องนพรัตน์ชัชวาล พระชมฌานแทนเบญจกกุธภัณฑ์

เอาพระไตรลักษณ์ทรงเป็นมงกุฎ ก็งามสุดยอดฟ้าสุธาสวรรค์
เอาพระศีลสุจริตในกิจธรรม์ เป็นสุวรรณเนาวรัตน์สังวาล

เอาพระวิมุติธรรม์เป็นคันฉัตร เอาพระสัจเป็นระไบไพศาล
ล้วนเครื่องศีลวัตรอันชัชวาล พระอุเบกขาญาณเป็นธารกร

เอาพระไวปัญญาเป็นอาวุธ ตัดวิมุติสงสัยแล้วสั่งสอน
สว่างแจ้งกว่าแสงทินกร สถาวรทั่วโลกแลงาม

จะดูโดยโลกีย์เป็นที่รัก ก็งามนักสุดโลกเหลือถาม
จะดูฤทธิ์เล่าก็คล้ายนารายณ์ราม จะชูงามไปทั่วกัลป์ปา”

(11)

เมื่อยอพระเกียรติเสร็จแล้ว นายอ้นผู้ประพันธ์ ก็อัญเชิญทั้งพระ

รัตนตรัย - พระพุทธ - พระธรรม - พระสงฆ์ และบรรดาเทพทั้งหลาย - พระอิศวร - พระนารายณ์ - พระพรหม - และพระอินทร์ ให้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีตากสินมหาราช “ทรงพระเจริญ” พระชนมายุยืนถึง 100 พรรษา ดังนี้

“ขอพรพระศรีรัตนตรัย อันเป็นใจจอมพุทธศาสนา
ช่วยบำบัดตัดบาปธรรมา ให้ลุโดยเจตนาโพธิญาณ

ขอพรบรเมศวร์เรืองฤทธิ์ ซึ่งสถิตอุศุภราชเรืองสถาน
เชิญช่วยพระองค์ทรงชนมาน ให้คงการกำหนดพระทัยตรอง

ขอพระพิษณุพงศ์ทรงสังข์ ประทมทิพบัลลังก์ภุชงค์ฉลอง
ช่วยล้างมารผลาญหมู่ศัตรูปอง ให้มาซ้องเศียรก้มบังคมคัล

ขอบวรบงกชพิวัลย์ไว ที่ครรไลหงส์ทิพรังสรรค์
ช่วยดับโศกวรรณโรคโรคัน ให้ทรงพระฉวีวรรณสมบูรณ์งาม

ขอพรสหัสนัยครรไลคช สารเศวตตรีทศเศียรสาม
ช่วยดำรงดำริชี้คดีความ พยายามไพร่ฟ้าประชาชน

อันสมบัติในจังหวัดทวีปนี้ ให้อยู่ในพระบารมีทุกแห่งหน
ให้พระเกียรติก้องฟ้าสุธาดล ขอพระชนม์ได้ร้อยพระวษา เอยฯ

ตลิ่งชัน ธนบุรี สยามประเทศ
18 กรกฎาคม 2553

หนังสือแนะนำเพิ่มเติม

- **การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี** โดย นิธิ เอียวศรีวงศ์ พิมพ์ครั้งที่ 7 พ.ศ. 2547 (ครั้งแรก 2529)
- **ประวัติศาสตร์สมัยธนบุรี** โดย สุดารา สุจฉายา พิมพ์ พ.ศ. 2550
- **สังคมจีนในไทย** โดย จี วิลเลี่ยม สกินเนอร์ แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ พิมพ์ พ.ศ. 2548 (ครั้งแรก 2529)
- **จิ้มก้องและกำไร** โดย สารสิน วีระผล พิมพ์ พ.ศ. 2548

ทะเลทราย
ทะเลสาบ
ทะเลสาบ
ทะเลสาบ

พิษณุโลก
อุตรดิตถ์
บางระกำ
(ทางหลวงหมายเลข 11)
ทางหลวงหมายเลข 12
(ทางหลวงหมายเลข 1)
ช่องเขาขาด
ทางหลวงหมายเลข 1
ทางหลวงหมายเลข 11
ทางหลวงหมายเลข 117
ทางหลวงหมายเลข 12
ทางหลวงหมายเลข 1
ทางหลวงหมายเลข 1
ทางหลวงหมายเลข 1

นิราศเมืองกวางตุ้ง
หรือ
นิราศพระยามหานุภาพ (อ้น) ไปเมืองจีน

สรวมชีพบังคมบรมนารถ
ด้วยภักดีชุลีลาบาท
อภิวาทขอเบื้องพระบารมี
เป็นร่มโพธิ์สุวรรณกั้นเกศ
ไปประเทศกวางตุ้งกรุงศรี
เป็นจดหมายมาถวายด้วยภักดี
ตามที่ได้สดับเดิมความ

แรกราชดำริตริตรองถวิล
จะเหยียบพื้นปัถพินให้งามสนาม
จะสร้างสรรค์ดังสวรรค์ที่เรืองราม
จึงจะงามมงกุฎอยุธยา
เมื่อไอศูรย์สมบูรณ์ด้วยสมบัติ
กับกษัตริย์ราชคฤ[1] คฤาหา
เคยร่วมพื้นยืนแผ่นสุวรรณมา
แต่นิราเสื่อมเศร้ามาเนานาน
เสื่อมสนองโดยครองกษัตริย์ชาติ
เสื่อมราชไมตรีไม่มีสมาน
เสื่อมสวาทขาดมาก็ช้านาน
จะประมาณยี่สิบสี่ปีปลาย

จึงทรงคิดจะติดความตามปฐม
สำหรับราชบรมกษัตริย์สาย
จึงแผ่พื้นสุวรรณพรรณราย
เอาแยบคายฟั่นเฝือเป็นเครือวัลย์

---

[1]หมายถึงประเทศจีน คติโบราณเรียกประเทศจีนว่าราชคฤห์ มีปรากฏในหนังสือเก่าๆ คฤาหาเป็นสร้อยคำของราชคฤห์

เอาทับทิมแทนใบใส่ดอกเพชร
งามทางทั้งจะสร้างเขตคัน
ควรเป็นจอมจุลจักราราช
แย้มพระโอษฐ์ประดิพัทธแล้วตรัสความ
ได้ยินพร้อมยอมอวยแล้วอภิวาท
ทูลโดยลำดับมาเป็นตราตรัง

จึงพระบาททรงราชนิพนธ์สาร
ให้เขียนสารลงลานทองทวน
อนึ่งนอกจิ้มก้องเป็นของถวาย
ทั้งนายห้างขุนนางในนัครา
แล้วจัดทูตทูลคำให้จำสาร
ทั้งของแถมแนมความนั้นงามครัน
แล้วทรงสั่งสิ่งของเป็นสองเหล่า
ฝ่ายทูตนั้นให้ว่าบรรณาการ
อนึ่งนอกจิ้มก้องเป็นของถวาย
บรรทุกเสร็จทั้งสิบเอ็ดเภตรา

ครั้นถึงวันภุมเชษฐมาสี
เมื่อโมงสองบาทเช้าพอเงาง้ำ
ครั้นเรือล่องคล้อยคลองตลาดเลี้ยว
จะจากเรือนจากเพื่อนภิรมย์ไกล
โอ้ความปรีดิ์เปรมเกษมสันต์
จะนับเดือนเคลื่อนสังวัจฉรา
ชะรอยพรากเนื้อนกวิหคขัง
มาตามทันบั่นร้างไว้กลางใจ
แล้วยอกรมัสการขึ้นเพียงผม
เดชะศีลสัจจาบารมี
ขอเป็นข่ายเจ็ดชั้นไปกั้นเกศ
ให้ปลอดเหตุสารพัดกำจัดมาร

งามเสร็จสมบูรณ์ทุกสิ่งสรรพ์
งามสรรค์ทรงคิดคดีงาม
แล้วเสด็จบัลลังก์อาสน์ออกสนาม
อำมาตย์หมู่มีนามประนมฟัง
กราบบาทด้วยคำนับแล้วรับสั่ง
ที่หยุดแล้วจะยั้งยืนควร

เป็นตะพานนพคุณควรสงวน
จัดส่วนบรรณาการละลายตา
ก็โปรยปรายประทานไปหนักหนา
ให้มีตราบัวแก้วสำคัญกัน
บรรณาการพร้อมสิ้นทุกสิ่งสรรพ์
เป็นกำนัลถวายนอกบรรณาการ
อย่าควบเข้าแบ่งพร้องเป็นสองฐาน
โดยฉบับบุราณรวดมา
รับสั่งยกให้หกนายข้าหลวงว่า
มาทอดท่าคอยฤกษ์เรียงลำ

กาฬปักษ์ดิถีสิบสามค่ำ
สิบเอ็ดลำบังคมลาแล้วคลาไคล
ตลิ่งเหลียวแล้วชลนัยน์ไหล
ดังสายใจนี้จะขาดจากอาตมา
ตั้งแต่จะนับวันคอยหา
จะก้มหน้านั่งช้ำระกำไป
บำราศรังริบลูกเขาเป็นไฉน
ให้จำไกลจากราชธานี
พระบรมไตรรัตน์เรืองศรี
ทั้งขันตีอดออมอำนวยทาน
สรรพเภทภัยในชลฉาน
มัสการแล้วล่องครรไลไป

ครั้นเมื่อถึงเมืองปากน้ำพอย่ำฆ้อง ดุเหว่าร้องเพลาประจุสสมัย
ทอดสมอรอรั้งประทังใจ อยู่ที่ปากชลาลัยนั้นสองวัน
ต่อน้ำขึ้นจึงได้ถอยออกล่องลอย จำเพาะร่องสำเภาผายผัน
แต่ฉุดชากลากเข็นอยู่เป็นควัน หวังให้ทันมรสุมสำเภาไป
ครั้นข้ามโขดหลังเต่าออกตกลึก ก็ตั้งตรึกตรอมจนกมลไหม้
เขาผูกจัดเชือกเสาแลเพลาใบ แล้วคอยลมที่จะได้ไคลคลา

ครั้นเขาชักใบฉุดขึ้นสุดเสา ก็ปลาบเปล่าทรวงโทรมมนัสสา
คลื่นทุ่มกลุ้มทิ้งเทมา เภตรากลิ้งกลอกกระฉอกกาย
กระทบปัดฟัดปั่นที่ฟันคลื่น แลฟูฟื้นฟูมฟองนองสาย
แสนทเวศแต่ซบเซาเมามาย ระกำกายมิได้กินโภชนา
แต่ก้าวเสียดค่อยละเอียดด้วยลมขัด พระพายพัดสลาตันตรานหน้า[2]
แต่แล่นก้าวกลับใบไปมา แล้วก็ลอยคอยท่าลมดี
สุดคิดจึงอุทิศถึงพระบาท แล้วยอกรอภิวาทเหนือเกศี
ขอเดชะตะบะบุญพระบารมี จะแทนที่วรพุทธโพธิญาณ
กับอนึ่งซึ่งพระองค์ได้ทรงศีล อันผ่องภิญโญยอดพระกรรมฐาน
มาช่วยป้องลมขัดอย่าพัดตราน ขอบันดาลลมส่งให้ตรงไป
อนึ่งเขาในชลามัจฉาชาติ ทั้งปีศาจพวกพรายอย่ากรายใกล้
ให้ปลอดเหตุสารพัดกำจัดภัย จำเริญชัยชมชื่นจนคืนมา
ครั้นสิ้นคำบรรยายพระพายพัด พอคำสัตย์ส่งท้ายก็ย้ายหา
ได้เห็นเหตุในพระเดชเดชา ก็แล่นไปได้ทวาทสัน

จึงถึงที่ว่าสามร้อยยอด เขาหยุดทอดไหว้เทวทำขวัญ
ตามเคยสังเวยแก่เทวัญ ที่สำคัญหลักคามเคยมา
แล้วใช้ใบบากข้ามไปตามเข็ม ค่อยเก็บเล็มลมไปด้วยใบผ้า
ได้สองวันแต่สัญจรคลา ครั้นถึงกิ่งกลางมหาสมุทรไท
จึงบูชาตรงหน้าพุทไธมาศ เซ่นสาดลงท้องทะเลใหญ่
กระดาษเผารินเหล้าแล้วลอยไป เขาว่าไหว้ผีน้ำในท่ามกลาง

[2] ตรานหน้า หมายถึงปะทะหน้า

แต่จากนั้นสองวันก็ไปเห็น
ชะโงกเงื้อมเอื้อมแอบอยู่แทบทาง
แต่ตราบค่ำย่ำรุ่งจนเรืองแสง
ถึงเกาะมันคิดว่ามันยังมากมี
แล้วไปสองวันเล่าก็เขาขุน
เป็นสองเกาะน้อยใหญ่แต่ไกลตา
ก็ใช้ใบไปกลางที่หว่างนั้น
จะแล่นนอกนั้นไม่ได้ใกล้เกาะทราย
เขาล้มไก่ลงไหว้เทเวศร
บรรดาพวกเรือจ้างค้าเภตราจร
พระสุริย์หย่อนแสงเย็นถึงเกาะขวาง
กระเด็นโดดอยู่กลางวารี
ก็แล่นแซงเสียดพ้นคิรีศรี
ได้ถามถี่ว่าบุราณประมาณมา
บ้างเรียกเกาะกุ่นตุ่นภูผา
กับขอบฝั่งนั้นสักห้าโยชน์ปลาย
ถึงสลุบกำปั่นไปค้าขาย
จำเพาะบ่ายเข้าหว่างเป็นทางจร
ตามเพศที่สถิตอยู่สิงขร
ถวายกรตามตำแหน่งทุกแห่งไป

ครั้งถึงแหลมเลี้ยวหน้าเมืองปาสัก[3]
เห็นเรือญวนยืนแจวเป็นแถวไป
แล้วไปสองวันครึ่งก็ถึงไศล
เกลือกจะออกชิงชัยสิไพริน
ก็ประจักษ์ปากน้ำพอจำได้
เขาใช้ใบเล็มล่าออกหากิน
เห็นปากน้ำญวนใหญ่ก็ใจถวิล
ก็คิดสู้กว่าจะสิ้นสุดที

แล้วก็ไปสามวันถึงบรรพต
ตระหง่านเขาง้ำเงาชลธี
ว่าเขานี้อัคคีกาลวาต
แล้วลุกไหม้ไล่เลียลามศิลา
ดูก้อเหมือนหนึ่งจะต้องทำนองกล่าว
แล้วแล่นผ่านพ้นสถานที่นั้นไป
ก็ลุยังอินตั้งตัวบุตร[4]
ตระหง่านเขาเงาดำลงง้ำชล
มีศิลาหนึ่งปักเป็นกำหนด
ฟังแถลงหลายปากมามากมาย
นามกำหนดช้างข้ามคิรีศรี
เขาว่ามีเป็นนิทานบุราณมา
เมื่อไฟฟ้าผ่าฟาดลงภูผา
พฤกษาจึงไม่ลัดระบัดใบ
ด้วยเรื่องราวรอยมือยู่ที่ไศล
จนอุทัยแจ่มแจ้งโพยมบน
สูงสุดเทิดเทียมพระเวหน
ฝ่ายบนเบื้องจอมคิรินราย
ประหลาดหลากกว่าบรรพตทั้งหลาย
ว่าเป็นศรนารายณ์อวตาร

[3] ชื่อเมืองในญวน
[4] ชื่อภูเขา

เมื่อเสด็จออกดงไปทรงพรต
ทรงแผลงสาตรศรไปรอนราญ
แล้วสาปศรให้เป็นท่อนศิลาปัก
ทรงสถานที่ประมาณสมมุติมา

ฝ่ายฝูงคณาอารักษ์
ผู้ไปมาบูชาเชี่ยวชาญ
แต่แปลกอย่างออกที่ทำสำเภาน้อย
เอาเชือกเสาเพลาใบใส่เภตรา
บรรดามีเงินทองของเอมโอช
เอากระดาษวาดรูปทุกตัวนาย
แล้วยกสำเภาน้อยลงลอยน้ำ
เผากระดาษฟาดเคราะห์สะเดาะไป

แล้วจากนั้นสองวันก็เห็นเขา
ค่อยแล่นคล่องไปได้สองทิวารา
เป็นที่ข้ามตามทางไปกวางตุ้ง
แล้วก็กว้างกว่าทางทุกตำบล
กำหนดแต่เขาขวางที่ทางมา
จนวาโหลขอบแคว้นแดนศีขริน
ก็บ่ายข้ามตามบูรพาภาค
แต่หาวเหียนป่วนเปียนสกนธ์กวน
แล้วบังเกิดพายุใหญ่จนใบกลับ
เป็นพยุพยับทั่วมั่วมน
เสียงคลื่นประหนึ่งพื้นสุธาวาศ
ตลิ่งนิ่งเห็นเขาวิ่งวุ่นวายไป
บ้างก็ยึดมัดไม้ใบเก่า
เห็นการผิดแล้วก็คิดนมัสการ
จะแลฝั่งที่หยุดก็สุดเนตร
แต่นั่งแลดูตากันห้าคน

ยังบรรพตศาลาลัยไพรสาณฑ์
พิฆาตมารซึ่งแปลงเป็นกวางมา
จึงประจักษ์อยู่ที่จอมภูผา
ก็หมายตาเหมือนจะต้องบุราณกาล

สิทธิศักดิ์เข้าสู่สิงสถาน
วิสัยพาลพาณิชนิยมมา
กระจ้อยร่อยพอพึงเสนหา
แล้วเย็บผ้าถุงเสบียงเรียงราย
สรรพโภชน์ใส่ลงบรรจงถวาย
ทั้งนายต้นหนทุกคนไป
เหมือนถ่ายลำที่ร้ายให้คลายได้
ตามวิสัยสัญจรแต่ก่อนมา

เป็นขอบเงายืดยาวไปนักหนา
ก็ถึงวาโหลลึกทะเลวน
เห็นสุดมุ่งหมอกมืดไม่เห็นหน
ก็พึงยลเขาบูชาเป็นอาจิณ
เป็นพาราเหล่าล้วนแต่ญวนสิ้น
จึงสุดดินสิ้นเขตนิเวศญวน
แสนวิบากคลื่นใหญ่ก็ใจหวน
ด้วยเมาซวนรากรื้อระทมทน
ทั้งคลื่นทับเทฟองทั้งนองฝน
กำลังฝนแลบพรายกระจายไป
จะวินาศไปด้วยชลไม่ทนได้
บ้างร้องไห้รักตนอยู่ลนลาน
บ้างก็เฝ้าถังน้ำแลสำป้าน
สละพาลภาวนารักษาตน
จะสังเกตพึ่งพนัสก็ขัดสน
เห็นจะจนเสียในท้องทะเลลาน

สุดคิดจึงอุทิศถึงพระเดช
เดชะตะบะบุญพระคุณฉาน
เภตราจึงค่อยฟื้นขึ้นคลื่นได้
ครั้นลมหายค่อยสบายอารมณ์ครัน
ถ้ากลางคืนก็ได้ชื่นแต่แสงจันทร์
กับจะดูมัจฉาในวารี
ที่ตามล้อมตอมว่ายนั้นหลายหมู่
ชลาดำด้วยน้ำเค็มพราย
จะดูโดยทิศใดก็ใจหวาด
ประมาณยาวราวสามสิบห้าวา
เห็นคล้ายกุ้งที่กระพุ้งแพนหาง
แต่โดยลมอมชลที่พ่นไป

เขาก็กลับใบบากออกจากที่
เอาธูปเทียนบวงบนขึ้นลนลาน
แล้วเขาทำเป็ดไก่ไหว้เทเวศร
แต่ขลุ่ยขลุกแล้วลุกขึ้นโปรยปราย
เย็นเช้าไหว้เจ้าด้วยม้าฟ่อ
ครั้นค่ำแขวนโคมเคียงเรียงเรือง

ครั้นอรุณเรืองแสงสุริโยภาส
เห็นชอุ่มตะคุ่มเขียวไกล
เขาบอกกันว่านั่นแลขอบเขต
ก็ชื่นเริงบันเทิงร่ำทำกรุยกราย
อันโหลบานนี้ทวารแต่ชั้นนอก
จำเพาะทางเข้าหว่างคิรีมี
ขึ้นยืนดูผู้คนมั่งคั่ง
เป็นท่วงทีหนีไล่ก็ได้การ
เห็นสำเภาเข้าครันกำปั่นทอด
แต่มิ่งไม้ไร้สิ้นทุกคิรี

มาปกเกศช่วยชีพสังขาร
ลมพาลก็ค่อยเปลาบรรเทาพลัน
จึงชักใบขึ้นรอไว้พอผัน
ถึงกระนั้นยังไม่สุขสักราตรี
ทิวาวันก็ได้ชมแต่รังสี
ก็มีแต่พวกพรรค์จะอันตราย
ก็เหลือรู้จะกำหนดจดหมาย
ทั้งสุดสายดิ่งร้อยห้าสิบวา
วิปลาสเห็นวาฬขึ้นข้างขวา
ที่ท่อนหน้าไม่ตระหนักประจักษ์ใจ
ประมาณกว้างนั้นสิบห้าวาได้
ก็สูงได้โดยหมายกับปลายตาล

คะเนหนีจะให้พ้นแถวสถาน
วันทนาปลาวาฬวุ่นวาย
ตามเพศที่ทะเลแล้วเทถวาย
กระดาษพรายเผาเพลิงเถกิงเรือง
พระหมาจอฟังอึงคนึงเนือง
ตลอดเบื้องหน้าท้ายที่รายไป

เยี่ยมราชคิรีศรีไศล
ตลอดไปล้วนเหล่าคิรินราย
เป็นประเทศที่จีนทั้งหลาย
บ้างธิบายบอกเบื้องเรืองคีรี
ที่เข้าออกกวางตุ้งกรุงศรี
ครั้นลมดีก็ได้แล่นเข้าโหลบาน
ฝรั่งตั้งเต็มเกาะมะเกาสถาน
มีกำแพงสามด้านดูดี
แลตลอดดูไปไม่สุดที
บ้างที่มีคนตัดไม่ลัดทัน

แต่นั่งดูภูผาศิลาลาด
ที่วุ้งเว้งเชิงผาเป็นหน้าบัน
ที่เลื่อมลายเล่าก็ชมเหมือนพรมลาด
ที่เยี่ยมย้อยออกมาห้อยถึงคงคา
เห็นเรือเท้งเที่ยวท่องทำมัจฉา
จนสุดเนตรสังเกตไม่สุดใบ
อันโดยทางลางเหล่าที่เว้นไว้
เหลือสติจะดำริให้รอบการ
ถ้านับวันก็ได้สามสิบสามวัน
ก็ได้สามร้อยโยชน์เศษสังเกตมี
มีป้อมปืนยืนเยี่ยมอยู่สองฟาก
ยังป้อมขวางไว้กลางชลาลัย
เป็นสง่าศึกงามทั้งสามป้อม
เอาโยธาเจนจัดให้ผลัดกัน
ฝ่ายจีนจงเอี้ยซึ่งเป็นใหญ่
ก็ลงเรือรีบพลันมิทันนาน
ฝ่ายทูตตอบว่าพระราชสาร
มาจิ้มก้องโดยคลองประเพณี

ฝ่ายจีนจดหมายเอารายชื่อ
แต่จำกฎจดไปจนไฝปาน
กับทหารสามสิบใส่เรือรบ
พนักงานป้องกันให้ครรไล
เห็นวารีนั้นไม่มีมัจฉาชาติ
บนอากาศขาดหมู่สกุณา
เป็นชาวคามนิคมวาสี
ล้วนตึกก่อต่อเนื่องเป็นเรืองไป
ที่พ้นน้ำนั้นก็ทำเป็นเรือกสวน
ที่ลุ่มลาดหาดน้ำก็ทำนา
ดังประพาสหิมพานต์พนาสัณฑ์
บ้างเป็นขอบคันธ์กุฎีดา
ที่ขาวดาดไปก็ดูดังปูผ้า
จะไปมาเลี้ยวหลีกครรไลไคล
ดูดาไปแต่ล้วนเสาไสว
ดังทัพใหญ่ยกหนักออกหักราญ
ครั้นจะใส่ถ้วนถี่ให้วิถาร
ขอประมาณแต่นิราธานี
ถ้าสำคัญว่าเท่าไรในวิถี
ถึงทวารพยัคฆีทันใด
ประหลาดหลากก่อเข้ากับเขาใหญ่
เรือไปสองข้างอยู่กลางคัน
ที่ก่อล้อมล้วนแหล่งแกล้งสรร
เป็นนิรันดรรักษาระวังการ
ได้คุมไพร่สิบหมื่นรักษาสถาน
มาถามการข่าวข้อคดีดี
พระผู้ผ่านอยุธยาวดีศรี
จำเริญราชไมตรีตามโบราณ

แล้วก็รื้อดูทรงส่งสัณฐาน
แล้วเกณฑ์เจ้าพนักงานลงคุมไป
เครื่องครบอาวุธสรรพไสว
ก็แล่นไปตามเรื่องรัถยา
อรัญวาสเล่าก็ไร้รุกขา
พสุธาดาดาษด้วยคนไป
ช่วงทำที่นั้นอุตส่าห์น่าอาศัย
ทุกวุ้งเว้งเชิงไศลละลานตา
บ้างเพาะพวนปลูกผักก็หนักหนา
ไม่มีป่าปลูกไม้ไว้มากมี

พื้นผลแต่ที่คนตระการรส
แต่เข้าคลองไปได้สองราตรี
เห็นกำปั่นแลสำเภาเขาค้าขาย
ทั้งสี่แถวตามแนวนัครา
แต่เสากระโดงที่ระดะตะกะก่าย
บ้างขึ้นล่องเที่ยวท่องจรจรัล

พิศภูมิสถานที่นัคเรศ
มีกำแพงสามชั้นกั้นนัครา
อันหอรบนางเรียงที่เรียงเรียบ
มีป้อมขวางอยู่กลางชลธี
ตรงฟากเมืองไว้เครื่องข้างเรือรบ
พอขุกเหตุสังเกตคืนวัน
ที่กองเกณฑ์ให้ตระเวนก็สอดเสาะ
สรรพสรรพาวุธไว้มากมี
เหล่าทหารประจำการกินเบี้ยหวัด
ล้วนเกาทัณฑ์สันทัดอยู่อัตรา

ฝ่ายฝูงประชาชนชาติ
สพรั่งพร้อมล้อมพรูมาดูไทย
บ้างลงเรือน้อยๆมาพลอยทัก
บ้างลอยล้อมตอมรอบทั้งเภตรา
อันนารีเรือลากสำหรับจ้าง
นวลนิ่มจิ้มลิ้มละไมใจ
ครั้นเข้าใกล้ก็เห็นเลือดชายจะเผือดผาด
แขกฝรั่งอังกฤษวิลันดา
ต้องห้ามทั้งมิให้ไปอยู่บก
ประกวดดีดูที่นับถือกัน
แต่บรรจงจริตจัดผัดพักตร์
กันไรให้วิไลกับเมาฬี

จะกำหนดนามไซร้ก็ใช่ที่
ก็ถึงที่หยุดพักนัครา
เป็นทิวทอดตลอดท้ายคฤหา
ก็ทอดท่าหน้าเมืองเป็นเรื่องกัน
จนสุดสายเนตรแลแปรผัน
สุดอนันต์ที่จะนับจะคณนา

เป็นขอบเขตอยู่แนวเนินผา
ล้วนศิลาแลงปรับประดับดี
ไว้ระเบียงป้องกันบุรีศรี
วารีแล่นรอบเป็นขอบคัน
ก็เตรียมครบทอดราอยู่ท่านั่น
ก็เรียกทันถอยไล่ก็ได้ที
เที่ยวรายเราะเรือรบบุรีศรี
ประจำที่จุกช่องอยู่อัตรา
ก็เปลี่ยนผลัดกันพิทักษ์รักษา
ถือตำราที่โบราณท่านชิงชัย

ก็เกลื่อนกลาดกลุ้มมาไม่นับได้
ทั้งชายหญิงวิ่งไขว่กันไปมา
ยิ้มพยักด้วยไม่รู้ภาษา
เอาผักปลามาจำหน่ายขายไทย
นั้นรูปร่างหมดจดสดใส
เมื่อดูไกลเอกเอี่ยมลออตา
ด้วยการสวาทไม่หลีกเลือกภาษา
จะไปมาย่อมได้อาศัยกัน
ประจำพกแหล่งหลักสำนักนั่น
ไม่เว้นวันชายหาจึงว่าดี
บำรุงรักมิให้ชายหน่ายหนี
มวยมีดอกไม้เงินงาม

นุ่งกางเกงใส่เสื้อที่สังเกต
รู้ชำเลืองประปรายให้ชายตาม
ถ้าไปไหนพอพำนักสำนักนั่ง
วิสัยเมืองเขาเป็นเรื่องราวพาล
บำรุงเรือแต่ให้เกื้อการสังวาส
ล้วนภู่กลิ่นฟุ้งอบตระหลบครัน
เขามาชี้แจงความให้ตามกฎ
ว่าสุวรรณขาวเหลืองเครื่องทองแดง
มิให้ไทยเอาหญิงมาพิงพาด
ที่รักตัวเขาก็กลัวไม่พานพา
เสียแรงมาพาร่างถึงกวางตุ้ง
ได้ชมงามอยู่แต่ไกลมิได้กัน
ภัทรบทกำหนดปีอุศุภศก
แล้วมารับคำนับราชสารา
ขึ้นขี่เกวียนจรดลด้วยคนหาม
ศิลาลาดดาดปูที่ดูไป

ทำแปลงเพศก็พอเอี่ยมออกสนาม
แต่ต้องห้ามมิให้ไทยไปพบพาน
ไม่ระวังก็กระโจมเอาสูงสถาน
ถึงนอนคลานข้ามได้ไม่ถือกัน
นั้นปูลาดจัดแจงแกล้งสรร
ปะไม่ทันรู้เข้าก็เอาแพง
ในกำหนดที่ตระหนักประจักษ์แจ้ง
ทั้งแพรไหมเหล็กแท่งแลสาตรา
อันการสวาทนี้กำซับกันหนักหนา
ที่แกมกล้าก็เข้ากลั้วเอาตัวพัน
เขม้นมุ่งว่าจะลองก็ต้องพรัน
ครั้นถึงวันริวารเวลา
ข้างหมูอี้จงตกเขาปรึกษา
กับทูตาข้าหลวงทั้งปวงไป
ดำเนินตามที่ทางถนนใหญ่
นั้นอำไพเรียบริมรัถยา

อันร้านรายขายของทั้งสองฟาก
ประจงเจียนเขียนวาดแล้วชาดทา
เป็นวิสัยลูกค้าบรรดาขาย
ที่กระถางธูปเทียนนั้นเขียนทอง

ประหลาดหลากล้วนทำด้วยฉำฉา
ที่ตั้งหน้าตรงร้านกระดานทอง
จารึกรายไว้ให้ดูรู้ของ
ทั้งเตียงรองหลั่นลดนั้นรจนา

อันเครื่องร้านที่สำหรับประดับของ
แพรพรรณสรรพสิ่งละลานตา
ทั้งถ้วยโถโอจานแลจันอับ
บ้างหอบคอนร่อนขายอุบายไป
อันหมูแพะแกะกะทิงมหิงส์ห่าน
เต็มตลาดดาษดูไม่รู้วาย

ล้วนแก้วแหวนเงินทองนั้นนักหนา
ทั้งเสื้อผ้ามุ้งม่านตระการใจ
จะคณนานามนับไปเป็นไหนๆ
บ้างเคาะไม้แทนปากก็มากมาย
วันละพันก็ไม่พานพอขาย
บ้างซื้อจ่ายวุ่นไขว่กันไปมา

มีแต่จะฆ่าสัตว์ตัดชีวาตม์
ไม่อายบาปหยาบพ้นที่คณนา
ที่หน้ากว้านร้านตลาดนั้นกวาดเลี่ยน
อันหญิงชายประชาข้าเวียงชัย
บ้างอุ้มลูกจูงยายตะพายหลาน
ที่ชรามายากลำบากตน
เอาแว่นตาติดเนตรเข้าเพ่งพิศ
ทั้งสาวหนุ่มกลุ้มกลัดมาอัดแอ
อันหมู่สาวสุดามัชฌิมาหม้าย
ที่เยี่ยมยลอยู่บนตึกใน
ดูยืนแต่ละอย่างกับนางเขียน
ผัดพักตร์ผิวพรรณดังจันทรา
นาสิกเสื้องทรง[6]ดังวงขอ
งามเกศดำเพศภุมริน
ปากแดงนั้นด้วยแสงลิ้นจี่แต้ม
ใส่เสื้องามสามสีสลับกัน
แม้นองค์พระธิดาดวงสมร
แต่ได้ดูหมู่ข้ายังอาลัย
เห็นการอายที่ชม้ายแล้วเมียงพักตร์
แต่ศรเนตรเสียบเนตรสังเกตคม
ถึงต่างชาติกันก็ดีโลกีย์จิต
ก็ห้ามเห็นไว้ให้เป็นประมาณใจ

อันชมสาวที่ชาวสถลมาศ
อันรูปทรงสรรเสริญจำเริญตา
เอาผ้ามาคาดขึงเหนียวจนเรียวรัด
จะดำเนินมิใคร่ตรงพอทรงกาย
เป็นตรุษสารทไถยจิต[5]ข้างมิจฉา
ความอุตส่าห์มิให้เสียสิ่งไรไป
ตะลิบเตียนมิให้มีสิ่งใดได้
ก็วิ่งไขว่ซ้อนหน้ามาอลวน
ก็ลนลานวิ่งเบียดกันเสียดสน
ก็ขี่คนรีบเร่งมาเล็งแล
หวังจิตให้รู้จักตระหนักแน่
ซ้อแซ้เพ่งพิศพินิจไทย
นั้นแต่งกายแซมมวยด้วยไม้ไหว
นั้นอำไพพิศพริ้งพรายตา
ทั้งจีบเจียนยั่วยวนเสน่หา
นัยนากวัดแกว่งดังแสงนิล
งามคองามคิ้วควรถวิล
ปักปิ่นมวยห้อยสร้อยสุวรรณ
เมื่อยิ้มแย้มน่าชมภิรมย์ขวัญ
พื้นสุวรรณแวววาบวิไลใจ
จะเอกเอี่ยมอรชรสักเพียงไหน
ดังสายใจนี้จะยืดไปหยิบชม
ก็ประจักษ์แต่ว่าต่างภาษาสม
ยิ่งนิยมตอบต้องตลอดใจ
อันการคิดนี้จะเว้นแก่ใครไฉน
แล้วครรไลตามรัถยามา

ไม่อุจาดเหมือนจีนประจำท่า
ครั้นพิศเบื้องบาทาก็เสียดาย
พาวิบัติอินทรีย์ให้มีสลาย
ย่อมใช้ชายขายค้ามาให้กิน

---

[5] ไถยจิต ไถย เป็นศัพท์บาลีแปลว่า ขโมย ไถยจิต หมายถึงใจที่ไม่บริสุทธิ์

[6] เสื้องทรง หมายถึงรูปร่างสูงแหลม

มีแต่จะพึ่งผัวเป็นครัวใช้ ตัวได้แต่จะร่วมภิรมย์ถวิล
แต่ชายถ่อยทุจริตผิดกระบิล ย่อมคว่ำผินประดิพัทธอยู่อัตรา
จะเข้าออกนอกในก็ใช้สอย บุรุษรูปน้อยๆ โอ่อ่า
อันยาจกวรรณิพกที่ไปมา เที่ยวภิกขาจารขอไม่พอกิน
ก็อุบายทำกายนั้นต่างๆ จะร่ำปางโดยดูไม่รู้สิ้น
บ้างอุจานทาน[7]ทำทั้งกายิน บ้างนั่งวอนนอนดิ้นลงโดยจน
บ้างก็เอามีดสับจับอิฐต่อย จนโลหิตแดงย้อยไปเต็มถนน
มิได้ของแล้วก็ร้องไม่จรดล ไปเห็นจนก็ได้คิดอนิจจา

อันเหล่าเจียงทหารใหญ่ในกรุงศรี นั้นใส่หมวกจามรีถ้วนหน้า
แวดล้อมเหล่าไทยให้ไคลคลา ใครผ่านหน้าตีต้อนตะบึงไป
ก็ลุดลตำบลกงกวนเก่า สถานทูตเคยเข้าอยู่อาศัย
เป็นตึกตรอกอยู่นอกเวียงชัย ก็เชิญราชสารไว้ที่ควรการ
แล้วส่งของที่คุมไปขึ้นไว้ห้าง ตามร่างเรืองตราโกษาสาร
ทั้งสองห้างตามอย่างธรรมเนียมนาน แล้วแจ้งของที่ประทานนั้นออกไป
ข้างจงตกหมู่อี๋ผู้มีสติ เขาดำริแล้วไม่รับประทานได้
ว่ากฎห้ามกวดขันถึงบรรลัย ประณมไหว้ควรขอบพระคุณมา

แล้วให้คนเร็วรีบยังนัคเรศ ถวายเหตุราชคฤคฤาหา
แต่กำหนดนับไว้ทั้งไปมา นี่ทางม้ายี่สิบเจ็ดราตรี
ผู้ถือสารจึงเอาสารรับสั่งส่ง ให้กับจงตกดูหมูอี๋
แล้วคัดข้อสารามาพาที ว่าพระเจ้าหมื่นปีนั้นโปรดปราน
ให้ส่งทูตไปถวายอภิวาท ตามราชตำราบุราณสาร
กับสิ่งของในคลองบรรณาการ ที่นอกอย่างบุราณมีมา
นั้นไม่รับครั้นจะกลับให้คืนของ ระวางคลองเหมือนไม่แสนเสน่หา
เสียดายราชไมตรีที่มีมา ทางทะเลก็เป็นท่ากันดารนาน
ก็ควรขายจำหน่ายเอาทุนทรัพย์ ให้คืนกลับอยุธยามหาสถาน
แต่ช้างนอนั้นเป็นข้อประสงค์นาน ให้บอกบรรณาการขึ้นส่งไป

[7] อุจาน หมายถึงอุจาด

อันจังกอบสินค้าบรรดาของ
ให้นายห้างปรึกษาข้าหลวงไทย
แต่ข้อทูตที่จะได้ไปอภิวาท
ต่อแล้วการเคารพอภิวันท์
เป็นปิ่นปักหลักจีนทุกจังหวัด
ประชุมชอบพร้อมหน้าบูชาการ

ครั้นถึงวันที่จะทำโดยกำหนด
จึงจงตกหมู่อี๋ให้ลีลา
ไปอภิวันท์ปั้นสื้อในนัคเรศ
ข้างทูตไทยผู้จะไปถวายกร
เป็นคนเจนชัดเช่นในเชิงเก่า
นุ่งยกช่องกระจงโจงผจง
เอาเสนากูฏใส่วิไลเกศ
พระพี่เลี้ยงข้าหลวงทั้งปวงตาม

ครั้นไปถึงที่ประตูเห็นหมู่ทหาร
ทั้งสองแถวรัถยาดาไป
ทั้งง้าวปืนยืนงามไปตามถนน
ถึงสถานที่จะได้ไปอภิวันท์
ล้วนปิดทองธรรมชาติแล้ววาดเขียน
ที่ถิ่นฐานสะอ้านโอฬาร์

อันโรงรีซึ่งเป็นที่สำหรับรับ
ใส่พู่รายข่ายรอบเป็นขอบคัน
แล้วก็แซมดอกไม้กับใบสน
พอจงตกหมู่อี๋ลีลามา
แต่ยืนรับคำนับก็หนักหนา
ครั้นพร้อมหน้าแล้วก็พากันจรจรัล

นั้นปลงปองโปรดปรานประทานให้
ตามใจจำหน่ายขายกัน
ยังพระบาทหมื่นปีศรีสวรรค์
ปั้นสื้อนิ้มหนำโหลาน
เหมือนไทยถือน้ำพิพัฒน์พิธีสถาน
วันประสูติพระผู้ผ่านนัครา

เดือนสิบเอ็ดขึ้นทศมาสา
มาเชิญทูตกับข้าหลวงจร
ตามเพศขุนนางแต่ปางก่อน
ก็ผันผ่อนแต่งแง่ให้งามทรง
ถึงเถ้าแก่ก็จริตยังหยิบหย่ง
ฉลององค์อัตลัดประทานงาม
ดังไชยเชษฐบุราณชาญสนาม
ทหารหามคันเกี้ยวด้วยกันไป

ริมทวารขัดดาบดูไสว
ที่ชั้นในไว้เหล่าที่เกาทัณฑ์
ที่ว่างคนลดเลี้ยวเป็นหลายหลั่น
พิศพรรณเพียงจะแลละลานตา
ธงเทียนพื้นสุวรรณเลขา
รจนาโคมเคียงเรียงกัน

นั้นประดับแพรแดงแกล้งสวรรค์
เอาพื้นพรรณแพรลาดเป็นหลังคา
เป็นที่ยลนับถือกันหนักหนา
ทั้งขุนนางซ้อนหน้ามาเนื่องกัน
ออกระอาแล้วไม่วายที่ผายผัน
ไปอภิวันท์ปั้นสื้อสำหรับมา

เขาขุยขลุกลุกพร้อมแล้วกรอมกราบ
ก็กลั้นสรวลอยู่จนถ้วนทั้งสามครา
จงตกให้ยกโต๊ะมาตั้งเลี้ยง
ครั้นเสพเสร็จสำเร็จกันจะครรไล
เราปั้นสื้อด้วยกันในวันนี้
ครั้นสายแสงแรงศรีพระสุริยา
ฝ่ายทูตก็คืนควรกงกวนเก่า
ครั้นถึงเดือนสิบสองศุกรวัน
หมูอี๋จึงให้เชิญพระราชสาร
ประดับด้วยนาวาสถาวร
อันโดยทางที่จะไปนั้นไตรมาส
ฝ่ายทูตเขาจะไปเห็นได้ดี

อันพวกผู้อยู่ขายจำหน่ายของ
ที่ขาดเหลือเจือครบบรรจบไป
ครั้นเสร็จของเงินทองสำเร็จรับ
ความดีใจประหนึ่งได้วิมานปาน
อันเหล่าไทยที่ได้ไปเป็นเพื่อนยาก
แต่ตรากน้ำตรำฝนแล้วทนเย็น
อันที่ท่านสี่ลำสำเภาหลวง
จะแสนยากอยู่แต่เหล่าที่เช่าระวาง
หากพระขันติคุณกรุณาภาพ
จึงได้พ้นไภยันอันตราย
เอากตัญญูตั้งระวังผิด
ที่ภักดีโดยการก็งานเปลือง

เมื่อท่านยุกรบัตรหาปรึกษาของ
เอาอาสัจที่วิบัตินั้นบอกไป
อีดอกทองราวทองธรรมชาติ
จนโรคันปันทบข้างอุปทม

ข้างเหล่าไทยมิใคร่ราบแต่โรยหา
แล้วกลับมาสถิตโรงเมื่อแรกไป
ตลอดเรียงรวดรายทั้งนายไพร่
หมูอี๋จึงปราศรัยด้วยวาจา
ก็เป็นที่บุญธรรม์นั้นหนักหนา
ก็ต่างคนต่างคลาไปจากกัน
คำณวนนับนานอยู่ที่นั่น
ขึ้นสำคัญสามค่ำจะจำจร
บรรณาการทูตอันจะผันผ่อน
ขึ้นนครราชคฤห์คราวดี
จึงถึงราชปักกิ่งกรุงศรี
เพราะธุลีบาทคุ้มคลุมไป

แต่นั่งตรองนอนตรอมจนผอมไผ่
ก็มีในบัญชีว่าทั้งห้าบาน
แล้วประดับเภตราจะมาสถาน
แต่นับวารคอยเคร่าทุกเช้าเย็น
ข้ามทะเลลำบากนั้นแสนเข็ญ
จะนั่งนอนแต่เขม้นไม่เว้นวาง
นั้นพุ่มพวงสารพัดไม่ขัดขวาง
ปิ้มปางจะไม่เห็นว่าเป็นกาย
ก้มกราบถึงพระบาทไม่ขาดสาย
รอดตายมาชื่นคืนเมือง
ราชกิจนั้นอุตส่าห์ไปว่าเนือง
ไม่ยักเยื้องกิริยาเหมือนราชไชย

ก็ปิดป้องโรคาไม่มาได้
พะวงใจอยู่ด้วยรักข้างลักชม
พิศวาสมิได้เว้นวันสม
เสน่หาส่าลมขึ้นเต็มตัว

ครั้นเขาถามเขาหยอกก็บอกพราง
แล้วเขาก้อว่าเจ้าคุณนี้บุญตัว
ทำให้อ้อนวอนความถึงสามกลับ
หากเอาเงินหลวงใส่ไปให้แทน
ให้เขาชมชาวเราว่าเจ้าชู้
พลอยเอาตมแต้มหน้าให้ราคี
ประการใดไปทางระวางเหตุ
เห็นการค้าเหลือบ่าจะแบกตะพาย
ไม่เห็นช่องเลยว่าของพระราชทรัพย์
แล้วแสนยากที่ทะเลคะเนไกล
ดังเทวามาสุมประชุมทรัพย์
จะสร้างสมอบรมพระบารมี
ชะรอยอรรคบุรุษอุดมวงศ์
ได้ลัทธยาเทศทายทำนายธรรม์
จึงดลใจให้พระองค์ทรงนั่ง
ให้ทรงเครื่องนพรัตน์ชัชวาล
เอาพระไตรลักษณ์ทรงเป็นมงกุฎ
เอาพระศีลสุจริตในกิจธรรม์
เอาพระวิมุติธรรม์เป็นคันฉัตร
ล้วนเครื่องศีลวัตรอันชัชวาล
เอาพระไวปัญญาเป็นอาวุธ
สว่างแจ้งกว่าแสงทินกร
จะดูโดยโลกีย์เป็นที่รัก
จะดูฤทธิ์เล่าก็คล้ายนารายณ์ราม

ขอพรพระศรีรัตนตรัย
ช่วยบำบัดตัดบาปธรรมา
ขอพรบรเมศวร์เรืองฤทธิ์
เชิญช่วยพระองค์ทรงชนมาน
จนนายห้างยืนชี้ลงที่หัว
จึงจับได้แต่ไอ้วัวนั้นไปแทน
เขาจึงปรับเอาแต่น้อยก็ร้อยแผ่น
จึงได้พ้นค่าแผ่นเพราะทำดี
พิเคราะห์ดูก็เป็นน่าบัดสีผี
มิเสียทีเจ้าใช้ไปได้อาย
ก็สังเกตรัถยาเข้ามาถวาย
ถ้าหักค่ายฤๅตีทัพขอรับไป
จะได้กลับฤๅมากลายเป็นง่ายได้
ก็กลับพามาได้สะดวกดี
ไว้สำหรับเนื้อหน่อพระชินศรี
ในยุคนี้บรรจบให้ครบกัลป์
ในสิบองค์โพธิสัตว์ดุสิตสวรรค์
ในอนันตสำนักชิเนนทร์นาน
บัลลังก์รักรสพระกรรมฐาน
พระชมฌานแทนเบญจกกุธภัณฑ์
ก็งามสุดยอดฟ้าสุธาสวรรค์
เป็นสุวรรณเนาวรัตน์สังวาล
เอาพระสัจเป็นระไบไพศาล
พระอุเบกขาญาณเป็นธารกร
ตัดวิมุติสงสัยแล้วสั่งสอน
สถาวรทั่วโลกแลงาม
ก็งามนักสุดโลกเหลือถาม
จะชูงามไปทั่วกัลปา

อันเป็นใจจอมพุทธศาสนา
ให้ลุโดยเจตนาโพธิญาณ
ซึ่งสถิตอุศุภราชเรืองสถาน
ให้คงการกำหนดพระทัยตรอง

ขอพระพิษณุพงศ์ทรงสังข์
ช่วยล้างมารผลาญหมู่ศัตรูปอง
ขอบวรบงกชพิวัลย์ไว
ช่วยดับโศกวรรณโรคโรคัน
ขอพรสหัสนัยครรไลคช
ช่วยดำรงดำริชี้คดีความ
อันสมบัติในจังหวัดทวีปนี้
ให้พระเกียรติก้องฟ้าสุธาดล
ประทมทิพบัลลังก์ภุชงค์ฉลอง
ให้มาซ้องเศียรก้มบังคมคัล
ที่ครรไลหงส์ทิพรังสรรค์
ให้ทรงพระฉวีวรรณสมบูรณ์งาม
สารเศวตตรีทศเศียรสาม
พยายามไพร่ฟ้าประชาชน
ให้อยู่ในพระบารมีทุกแห่งหน
ขอพระชนม์ได้ร้อยพระวษา เอยฯ